

Karsai László: *Horthy Miklós (1868–1957). Legendák, mítoszok és a valóság*

Beszélő, 2007. március, 12. évfolyam, 3. sz. 72-91. o.

(részletek)

(...)

Út a magyar holokauszthoz, 1944

A Horthy-legendárium legfontosabb része a kormányzó 1944-es tevékenységével kapcsolatos.

A legendagyártók főleg három dolgot hangsúlyoznak:

- 1.) Horthy március 19., a német megszállás után passzivitásba vonult (erőteljesebb megfogalmazásban: házi őrizetbe helyezték a nácik),
- 2.) amikor 1944. július 3-án István fia özvegye eljuttatta hozzá az *Auschwitzi jegyzőkönyveket*, és ebből megtudta, hogy a németek a deportált zsidók közül a munkaképteleneket, öregeket, betegeket elgázósítják, cselekvésre szánta el magát,
- 3.) és Budapestről Koszorús Ferenc ezredes hős esztergomi páncélosaival kiűzte a csendőröket, így megmenekült a főváros 250 000 zsidó lakosa.

Ki, mit, mikor tudott a holokausztról Budapesten?

(...)

A magyar Belügyminisztériumba a zsidókérdés „végső megoldásával” (*Endlösung der Judenfrage*) kapcsolatos talán legfontosabb és legpontosabb információ 1942. október 7-én érkezett. A meg nem nevezett hivatásos nyomozó jelentése szerint: „A német határőrök a lengyel munkaszolgálatos zsidóknak 1 napi étkezésre 1 liter meleg vizet és 1 marék korpát adnak (ennek a kiosztásánál a nyomozó is jelen volt). Azoknak a zsidóknak, akik nincsenek munkaszolgálatra beosztva, egyáltalán nem adnak enni, ezek éhségükben a fák leveleivel és gyökereivel táplálkoznak. A németek elbeszélése szerint folyó évben Lengyelországban a zsidókat kipusztítják. Fenti megállapításokat megerősítik az elfogott zsidók előadásai is.”¹ Tudjuk, hogy a Belügy-, a Honvédelmi és a Külügyminisztérium rendszeresen megosztotta egymással és a Miniszterelnökséggel a legfontosabb kül- és belpolitikai információkat, híreket. Az európai zsidókérdésről a nácikkal szövetséges, valamint a semleges és megszállt országokban tevékenykedő magyar diplomaták rendszeresen küldtek, ma már tudjuk, sokszor nagyon pontos jelentéseket a Dísz térre. Kállay Miklós miniszterelnök és külügyminiszter-

---

¹ OL-K149-Belügyminisztérium-Rezervált i.-1942-8-6162-20.722/1942. (október 7.) BM-VII. res. sz. jelentés.

helyette, Ghyczy Jenő, a tapasztalt diplomata különösen azokat a jelentéseket olvasta nagy figyelemmel, amelyek arról szóltak, hogy Mussolini jóváhagyásával tábornokai az olasz hadsereg által megszállt franciaországi, görögországi és jugoszláviai területekről nem engedik deportálni a zsidókat. Mussolini bukásáig (1943. július 25.) az itáliai zsidóknak sem kellett attól tartaniuk, hogy „keletre”, a megszállt lengyel területekre, vagyis a haláltáborokba deportálják őket.² Az olasz diktátor zsidópolitikája példát mutatott, bátorítást adott Horthynak, Pétainnek, sőt még Antonescu marsallnak is.

Horthy nagy súlyt helyezett arra, hogy hazája és a nagyvilág minden fontos eseményéről tájékoztatást kapjon. Arról, hogy a nácik valamennyi európai zsidó kiirtására törekednek, ismételjük, már 1942 folyamán egészen pontos információi voltak a kormányzónak. A humanitárius megfontolásokon túl a zsidók tömeges deportálása esetén társadalmi, gazdasági zavaroktól tartott nemcsak Horthy kormányzó, hanem mérsékelt tanácsadóinak többsége is – köztük elsősorban Bethlen István volt miniszterelnököt (1921–1931) és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert (1931–1935, majd 1938. május 14-től 1944. márc. 22-ig) kell megemlíteni.

(...)

Biztos, hogy Horthy Miklós nem mondott igazat, amikor emlékirataiban azt állította, hogy csak 1944. július első napjaiban tudta meg a szörnyű valóságot a haláltáborokról.³ Egyik hivatalos levelével is cáfolni lehet állítását. Klessheimből visszatérve Horthy hosszú levélben fogalmazta meg válaszáat a tárgyalásokon elhangzott vádakra. A végül elküldött változathoz kimaradt a következő mondat: „Excellenciád további szemrehányása volt, hogy a kormány a zsidók kiirtásának keresztülvételében nem járt el ugyanolyan mélyrehatóan, mint az Németországban történt, és ahogyan az a többi országban is kívánatosnak látszik.”⁴

(...)

1944. március 19.

(...)

Maga Horthy emlékirataiban azt írta, hogy ha lemondott volna a német megszállás után, a nácik „százszázalékosan náci-nyilaskeresztes irányú kormányt” ültettek volna a nyeregbe. „Amíg én a helyemen vagyok – írta Horthy –, a nyilaskeresztesek hatalomra segítségét is aligha kockáztatják [...] ami 800 000 magyar zsidó és sok tízezer menekült pusztulását is

---

² Minderről részletesen lásd: Karsai László: Magyar zsidók sorsa Nyugat-Európában 1942–1943-ban. In.: Fischer Ferenc – Majoros István – Vonyó József (szerk.): Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára. University Press, Pécs, 2000, 343–366.

³ Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa–História, Budapest, 1990, 291.

⁴ HMTI, 398. A levelet 1943. május 7-i dátummal küldte el Horthy Hitlernek.

jelenténé.”⁵ A magyar zsidók élete semmivel sem forgott kisebb veszélyben a Sztójay-kormány idején, mint a nyilasok uralomra jutása után, sőt. 1944. május 15-től július 9-ig 437 ezer zsidót deportáltak Magyarországról. Döntő többségük az auschwitz-birkenai haláltáborba került. Legkevesebb 80%-ukat itt megölték. Több ezren pusztultak el a kényszermunkára kiválogatott munkaképesek közül a következő hónapokban. A Szálasi-rezsim idején kb. 70 000 zsidó munkaszolgálatost és polgári személyt adtak át a náciknak kényszermunkára, és több ezerre becsülhető a nyilas terrornak Budapesten áldozatul esettek száma. Ma már jól tudjuk, hogy a németeknek eszük ágában sem volt, még Horthy esetleges lemondása esetén sem – amellyel például maga Veessenmayer mint valószínű eshetőséggel komolyan nem is foglalkozott – Szálasi hatalomra segíteni.

(...)

A német megszállás után passzív, tehetetlen, depresszióba süllyedt Horthyról sokszor írnak a jobboldali publicisták⁶, amikor azzal kellene szembenézniük, hogy Horthy Miklós bűnsegédi bűnrészes volt a magyar(országi) zsidók megbélyegzésében, kirablásában és haláltáborokba való deportálásában. Horthy Miklós azzal, hogy 1944 márciusában lemondott – az alkotmányban vagy törvényben egyébként nem rögzített, de 1944-ig érvényben lévő – hatalmi jogköréről, hogy a (zsidó tárgyú) rendeleteket kiadásuk előtt neki jóváhagyásra bemutassák, csak a felelősséget próbálta magáról elhárítani. Nem lehetetlen, hogy Baky László, a Sztójay-kormány belügyi államtitkára igazat mondott a népbíróság előtt, mikor felidézte, amit a kormányzó mondott a kormány egyik tagjának: „Ki akarják vinni az országból a zsidókat. Én utálok a galíciai kommunista zsidókat, ki az országból velük, ki, ki! De Baky belátta, hogy Chorinék és Vidáék épp olyan jó magyarok, mint te meg én. Ezekről szó sem lehet.”⁷ Ne tévesszen meg bennünket, hogy Baky Horthy szájába a „galíciai kommunisták”-kifejezést adja, bár ezek haláltáborba deportálása, minden vizsgálat, bírói ítélet nélkül éppen annyira törvénytelen, háborús és népellenes büntett, mint a nem kommunista zsidók deportálása. Horthy akkor adott szabad kezét a Sztójay Döme vezette kollaboráns kormánynak, és akkor mondhatta talán ezeket vagy ehhez hasonló szavakat, amikor jól tudta, hogy a németek valamennyi magyarországi zsidót deportálni akarják az országból. Ezt eleinte elfogadta, ebbe beletörődött, de első perctől kezdve meg akarta menteni régi barátait, Chorint, Vidát, a „jó magyar” zsidókat.

---

⁵ Horthy Miklós: Emlékirataim, 284.

⁶ Ladislaus Csataj szerint a német megszállás után Horthy, családjával együtt házi őrizetbe került. Csataj, i. m. 28. A szerző megjegyzi, a németek ekkor már tudták, hogy „a világ zsidóságának összefogása miatt már elvesztették a háborút”.

⁷ Az Endre–Baky–Jaross-per, 105.

Egyébként Horthy egyáltalán nem süllyedt passzivitásba március 19. után. Neve sűrűn előfordul a hivatalos lap, a Budapesti Közlöny 1944-es hasábjain. Aláírása ott található a megszállás után leváltott főispánok helyére kinevezett, jobbára Imrédy-párti, tehát szélsőségesen németbarát tisztviselők kinevezési okmányain. Nem mellékesen 1944. június 23-án Horthy Sztójay Dömét, nyilvánvalóan miniszterelnökként kifejtett munkássága elismeréseként, vitézzé avatta.⁸ Régi „vitézei” voltak a Sztójay-kormány belügyi államtitkárai, Endre László és Baky László, az új belügyminiszter, Jaross Andor, valamint a csendőrség felügyelője, Faragho Gábor is.

(...)

A Baky-puccs

A tehetetlen, öreg, passzivitásba vonult vagy pláne házi őrizetben lévő⁶⁹ Horthy képe nehezen összeegyeztethető az 1944. július elején hirtelen felháborodó, aktív és a budapesti zsidókat végül saját hadseregének bevetésével megvédő kormányzó szobrával.

Kisebbségi tévedés, de jellemző, hogy Bakyt és Endrét a Száray–Kaposi-féle tankönyv is nyilas államtitkárnak nevezi.⁹ Szögezzük le: Endre 1937-ben valóban „életszerződést” kötött Szálasival, de 1938 januárjától, amikor az ország legnagyobb vármegyéje, Pest alispánjává választották, minden kapcsolatot megszakított a jövőbeni „nemzetvezetővel”. Baky László csak rövid ideig, 1939–1941 között volt Szálasipártjának tagja, majd összekülönbözött vezérével, és Heinrich Himmler birodalmi SS-vezető magyarországi bizalmi embereként önálló, Szálasival és nyilas híveivel olykor élesen szemben álló szélsőjobboldali, „nemzeti szocialista” pártot szervezett. A Horthy-legendárium szerint 1944. július elején, amikor Horthy tudomást szerzett arról, hogy Baky László belügyi államtitkár hatalma megdöntése érdekében csendőrpuccsot szervez, a fővárosba rendelte Koszorús Ferenc parancsnoksága alatt az esztergomi páncélosokat. Lévai Jenő, a magyar holokauszt egyik első krónikása egyenesen Eichmannt vádolja meg azzal, hogy ő szervezte a Baky-puccsot.¹⁰ Az biztos, hogy június végén, július elején fővárosszerte pletykáltak, hogy Baky puccsra készül, Szálasinak akarja átadni a hatalmat, deportálni fogják a budapesti zsidókat. A rémhírek közül ez utóbbinak komoly valóság alapot adott, hogy június végén 3000 csendőrt vontak össze a főváros körül. A Horthyhoz hű csendőröket parancsnokaik tájékoztatták: feladatuk a főváros

---

⁸ Magyarország, 1944. június 24., 1.

⁹ Száray–Kaposi, 143.

¹⁰ Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. Magyar Téka, Budapest, 1948, 227–228. Az állítólagos puccskísérletről lásd még: R. L. Braham: A népiirtás politikája. A Holocaust Magyarországon. Belvárosi, Budapest, 1997, 838–840.

„zsidótlánítása”. Szó sem volt arról, hogy megpróbálják megdönteni Horthy uralmát. A Baky-féle puccsról nem tudtak a németek, és semmit sem tudott Szálasi sem (akinek a korabeli hírek szerint a hatalmat Baky át akarta adni). Ami biztos: maga Baky sem, mert nem készült semmi másra, mint a fővárosi zsidók deportálására. Ha Horthy komolyan elhitte volna, hogy belügyi államtitkára ellene szó összeesküvést, július elején volt annyi hatalma, hogy leváltsa. Ehhez képest annyi történt, hogy valószínűleg július 20-án¹¹ felmentették a zsidóügyek intézése alól, de egészen augusztus 9-ig, lemondásáig Horthy őt sem váltotta le. Koszorús Ferenc páncélosai akkor érkeztek a fővárosba, amikor a csendőrök Horthy parancsára már elhagyták Budapestet. Koltay filmjében nem győzi mutogatni Koszorús Ferenc emléktábláját¹², és Horthyt az egyetlen olyan államfőnek próbálja beállítani, aki a hadseregével védte meg a zsidókat. Vígh Károly még tovább szövi a legendát. Szerinte a magyar antifasiszta ellenállók egy csoportja megszervezte, hogy a „2600” fővárosi sárga csillagos házhoz „összekötőket küldjenek ki, akik egy üzenet kapása esetén a házak lakóit riadóztatták volna, hogy elmenekülhessenek időben”.¹³ A Soós Géza 1947-es emlékirataira alapozott történetnek több

szépséghibája is van. Június közepén nem 2600, hanem csak 2100 sárga csillagos házba zsúfolták össze a fővárosi zsidókat. Zömmel nőkről, gyerekekről, öregekről volt szó, a 18–48 év közötti férfiak zöme ekkor munkaszolgálatos volt. Ha olyan hatalmas lett volna az ellenállók ereje, hogy mind a 14 fővárosi kerületbe tudtak volna összekötőket küldeni, még akkor is fölmerül a kérdés: hittek volna nekik a zsidók? És ha hittek volna, ugyan hová menekülhetett volna több mint 150 000 ember? Koltay Horthy-filmjében az 1944-es deportálásokat azzal intézi el, hogy néhány mondat erejéig hagyja Deák István professzort arról beszélni, hogy a magyarok kb. 30-35 000 zsidót rejtettek el, majd egy gyors vágás után azt tudhatjuk meg, hogy a magyar nép 1944-ben annyira szolidáris volt a zsidókkal, hogy a korzókon a lányok csak sárga csillagos fiúkkal, férfiakkal jártak karonfogva. Azt a néző persze nem tudhatja meg, hogy Deák professzor a nyilas időkben a fővárosban keresztényeknél vagy keresztények elhagyott lakásaiban menedéket találó zsidókról beszélt. Az pedig nem egyéb szép legendánál, hogy országszerte korzóztak volna sárga csillagos fiúkkal a magyar lányok. A holokauszt történetének leggyorsabb és leghatalmasabb

---

¹¹ Egyes történészek szerint már június 30-án.

¹² A táblát a Wesselényi utcában a Bajcsy-Zsilinszky Társaság kezdeményezésére állították. E társaság legutóbb 2004-ben hallatott magáról, amikor az antiszemita Teleki Pálnak már nem is emléktáblát, hanem szobrot akartak állíttatni.

¹³ Vígh Károly: Megállni a történelem előtt. Magyar Nemzet, 1993. január 29., 6.

deportálási akciójából így lesz Koltaynál Horthy zsidóvédő bátorságát és a magyar nép filozemitizmusát bizonyító történet.

Horthy a vidéki zsidók deportálása után, többek között a Baky-puccsról szóló pletykáknak is hitelt adva, valójában saját hatalma védelmében vezényeltette el a fővárosba rendelt csendőröket. A deportálásokat leállító, július 6-i döntésének ezen állítólagos puccskísérletről szóló híreken túl még több oka volt. Horthyhoz már 1944. június közepétől egyre nagyobb számban érkeztek a világháborúban semleges országok sajtójában a magyarországi deportálásokról és az *Auschwitzi jegyzőkönyvekről* szóló információk. A híreket belföldi és külföldi tiltakozások sora követte. Június 26-án már Horthy kezében volt a magyar protestáns püspökök közös tiltakozó nyilatkozata¹⁴, XII. Pius pápa távirata stb. Meglepő, hogy a fővárosi közgyűlés MIÉP-es képviselői, akik a holokauszttal kapcsolatos megemlékezésekről általában ki szoktak vonulni, magabiztosan közölték, hogy többek között azért is vonultak ki pl. 2005 januárjában is, mert Demszky Gábor főpolgármester történelmet hamisított. „Azt állította például, hogy a kormányzó amerikai, vatikáni és svéd nyomásra változtatta meg korábbi bűnrészes pozícióját.”¹⁵

Horthyhoz visszatérve: a június 26-ra összehívott Koronatanács tagjaival közölte: „Legjobb szeretném azt a kegyetlen és nem a magyar természethez illő megoldást, hogy innen zsidók deportáltatnak, egyáltalába leállítani.”¹⁶ Horthy mint „határozott kívánságát” közölte, hogy Endre László belügyi államtitkár „haladéktalanul elmozdítottassék a zsidó ügyek irányításától”, és Baky László belügyi államtitkár tisztségéből felmentessék.¹⁷ Horthyra a bel- és külföldi tiltakozásokon, fenyegetéseken túl minden bizonnyal komolyan hatottak a hadszínterekről érkező, egyre komorabb hírek is. Június 23-án megindult a Vörös Hadsereg támadása Belorusszia felszabadítására, 26-án a német csapatok feladták Cherbourg kikötőjét. Július 2-án súlyos bombatámadások érték Magyarországot, a fővárosban is sűrűn hullottak a bombák. Horthy tanácsadói körében jó páran voltak, akik elhitték azt az egyébként a Központi Zsidó Tanács tagjai által is buzgón terjesztett pletykát, hogy ha elviszik Budapestről a zsidókat, a fővárost szőnyegbombázni fogják a szövetségesek. Horthy mindezen okok hatására, mint jól látható, már legkésőbb június 26-án eldöntötte, hogy leállítja a további deportálásokat. Döntését végül július 6-án közölte Sztójay miniszterelnökkel. Ez alatt a tíz nap alatt hozzávetőlegesen 70 000 zsidót deportáltak Szegedtől Pécsig, Kecskeméttől Szombathelyig.

---

¹⁴ Ennek szövegét lásd: Vádirat a nácizmus ellen, 3, 6–8.

¹⁵ Zsinka László nyilatkozata a Magyar Fórumnak, 2005. február 3., 5.

¹⁶ Vádirat, 3, 4.

¹⁷ Uo. 5.

Nem sokkal később Horthy megváltoztatta álláspontját, beleegyezett abba, hogy a fővárosból elvigyék a zsidókat. Az augusztus 7-i kormányátalakítás után Sztójay közölte Veessenmayer budapesti német követtel, hogy a deportálásokat „8-14 napon belül” folytatni fogják. Bonczos Miklós belügyminiszter augusztus 13-án hasonló ígéretet tett Eichmann-nak.¹⁸ Grell, a budapesti német követség tanácsosa augusztus 19-én jelentette Berlinbe, hogy Bonczos tájékoztatta Eichmannt: „a kormányzó hozzájárulásával, f. hó 25-én megkezdik a zsidók kitelepítését Budapest területéről... A terv szerint koncentrálsuk augusztus 25-én kezdődik, három táborba. A hat vonatból álló első szállítmány 20 ezer zsidóval augusztus 27-én indul, azt követően napi három vonat szállít 9000 zsidót. A koncentrálsat kizárólag a külön erre a célra összevont magyar csendőrség végzi.”¹⁹

Augusztus 24-én Bonczos arról tájékoztatta Eichmannt, hogy 28-án, a „kormányzó parancsára” meg kell kezdenie a budapesti zsidók „koncentrálsát” öt nagy táborba, amelyek a város területén kívül létesítendők; „anélkül, hogy e táborokból az elszállítás birodalmi területre tervbe lenne véve.”²⁰ Eichmann ekkor értette meg, hogy Horthy mégsem járul hozzá a fővárosi zsidók deportálásához, és kérte az RSHA, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal berlini központjától, „hogy miután itt feleslegessé vált, különítményével együtt rendeljék vissza”.²¹ Horthy újabb, a deportálásokat immáron másodszor leállító döntésének ismét külpolitikai, hadászati okai voltak: augusztus 23-án a Mihály királyhoz hű erők puccsal megdöntötték Antonescu marsall uralmát, Románia átállt az antifasiszta koalíció oldalára, összeomlott a déli front. Horthy, kihasználva a kedvező alkalmat, lemondatta a Sztójay-kormányt, és augusztus 29-én Lakatos Gézáat bírta meg az új kormány megalakításával.

(...)

Epilógus

(...)

Horthy Miklóst a népbírósági törvény (1945. VII. tc.) alapján perbe lehetett volna fogni. Felelős volt azért, hogy hazánk teljesen értelmetlenül, a rasszista, fajüldöző náci Németország csatlósaként megtámadta a Szovjetuniót. Horthy eltúrte izraelita és zsidónak minősített magyar állampolgárok százezreinek jogfosztását, kifosztását, deportálását (már 1941-ben, majd 1944-ben is). Hosszas habozás és 437 ezer vidéki zsidó deportálása után, a hazai és nemzetközi tiltakozások, a hadi helyzet romlása és más okok miatt végül július elején rászánta

---

¹⁸ Braham: A népirtás politikája, 871.

¹⁹ Wilhelmstrasse, 897–898.

²⁰ Wilhelmstrasse, 898.

²¹ Uo.

magát, és leállította a fővárosi zsidók deportálását. Országglása közel két és fél évtizedét nem lehet leegyszerűsítve értékelni. Kormányzósága idején rend volt, mind a gyenge bal-, mind az egyre erőteljesebb jobboldali ellenzékét keményen kordában tartotta. Jelentős területeket kaptunk vissza a Trianonban elcsatolt országrészekből, de ezeket főlegesen tette kockára azzal, hogy a Vörös Hadsereg ellen a vágóhídra küldte a magyar katonákat. Többek között Pétain marsallnak is köszönhető, hogy a franciaországi zsidók 75%-a túlélte a holokausztot. Még sincs manapság egyetlenegy komolyan vehető politikus vagy közíró Franciaországban, aki a nációkkal kollaboráló Vichy-kormány bármely tagjának vagy magának az I. világháborús „nemzetmentő” hős marsallnak, Pétainnek szobrot akarna állíttatni. Ion Antonescu marsallt, román diktátort (1940–1944), többek között azért, mert uralma idején kb. 280 000 zsidót meggyilkoltak, és Románia jelentős erővel harcolt a Szovjetunió ellen, a világháború után halálra ítélték és kivégezték. Pedig a román zsidók 60%-a túlélte a holokausztot. Antonescu 1942 őszén határozottan megtagadta az óromán területeken és Dél-Erdélyben élő zsidók deportálásának engedélyezését. Ahogy nem érdemel(né meg) Antonescu, hogy emlékére Kolozsvárott, Pétain, hogy mondjuk Vichyben szobrot kapjon, vagy róluk utcákat, tereket nevezzenek el, a polgári demokratikus hagyományaira büszke Magyarországon sincs helye Horthy-szobornak.